

Wydawnictwo
Uniwersytetu
Wrocławskiego

Wolność słowa, myśli i wyznania

pod redakcją
Andrzeja Paska

Wrocław 2022

Wolność słowa, myśli i wyznania

<https://doi.org/10.19195/978-83-229-3813-3>

Publikacja dostępna również w Bibliotece Cyfrowej
Uniwersytetu Wrocławskiego:

<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/146526>

Wolność słowa, myśli i wyznania

pod redakcją

Andrzeja Paska

Uniwersytet Wrocławski

ORCID: [0000-0001-9468-5204](https://orcid.org/0000-0001-9468-5204)

Wrocław 2022

Kolegium Redakcyjne

prof. dr hab. Leonard Górnicki – przewodniczący

dr Julian Jezioro – zastępca przewodniczącego

mgr Aleksandra Dorywała – sekretarz

mgr Bożena Górna – członek

mgr Aleksandra Lassota – członek

Komitety Redakcyjne Monografii Instytutu Historii Państwa i Prawa

Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii UWr

prof. dr hab. Leonard Górnicki – przewodniczący

prof. dr hab. Józef Koredczuk

dr hab. Jacek Przygodzki, prof. UWr

prof. dr hab. Jarosław Rominkiewicz

Recenzenci: *dr hab. Anna Korzeniewska-Lasota, prof. Akademii Pomorskiej w Słupsku;*

dr hab. Piotr Sadowski, prof. Uniwersytetu Opolskiego

© Copyright by Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Korekta: *Magdalena Wojcieszak*

Projekt i wykonanie okładki: *Karolina Drozd*

Skład i opracowanie techniczne: *Aleksandra Kumasza, eBooki.com.pl*

Opracowanie redakcyjne i graficzne

E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa.

Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego

Wydawca

Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego sp. z o.o.

<https://doi.org/10.19195/978-83-229-3813-3>

ISBN 978-83-229-3813-3

Spis treści

Wstęp	7
Jarosław Rominkiewicz	
Zakaz znieważania zmarłych w prawie ateńskim	12
Zbigniew Naworski	
Wolności szlacheckie w Rzeczypospolitej Obojga Narodów	23
Mateusz Szymura	
Błuznierstwo (<i>blasphemous libel</i>) jako źródło odpowiedzialności karnej w prawie angielskim	48
Paweł Wiązek	
Stosunki wyznaniowe u progu konstytucjonalizmu w świetle francuskich doświadczeń ustrojowo-prawnych schyłku XVIII w.	61
Józef Koredczuk	
Odwiedzenie od wiary według Kodeksu Kar Głównych i Poprawczych z 1847 r.	76
Leonard Górnicki	
Wolność sumienia i wyznania według konstytucji z 17 marca 1921 r.	86
Andrzej Pasek	
Przykłady ograniczenia wolności słowa na podstawie polskiego kodeksu karnego z 1932 roku w świetle doktryny oraz orzecznictwa z okresu międzywojennego ..	106
Karol Wilk	
Problem wolności wyboru rozwiązań ustrojowych i prawnych w powojennej Polsce	124
Tomasz Dolata	
Problematyka ochrony „wolności” jako dobra osobistego w pracach nad art. 23 kodeksu cywilnego z 1964 r.	159

Wstęp

Wolność to jedno z kluczowych pojęć w naukach humanistycznych i społecznych. Idea wolności stanowi centralny problem europejskiego systemu prawnego. Na przestrzeni dziejów przedmiotem ożywionej dyskusji była nie tylko definicja wolności, ale także jej podmiot, źródła, status czy relacje z innymi pojęciami. Wolność to jednak także indywidualna i społeczna odpowiedzialność. Stąd naturalny związek między wolnością i etyką rozumiany jako działanie dla dobra własnego i wspólnego.

Słowo to zostało zapożyczone z łacińskich *libertas* i *libertatis*, oznaczających jednostkę wolną w sensie prawnym i politycznym. Historycznie określało ono człowieka, który urodził się wolny lub wolność otrzymał po urodzeniu, w przeciwieństwie do statusu niewolnika w starożytności lub poddanego w feudalnym porządku społecznym. Konstrukcja wolności ewoluowała wraz z rozwojem stosunków społecznych, zaś za zwieńczenie tego procesu uznać można współczesne jej ujęcie na gruncie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka z 1948 r.

Wolność zajmuje bardzo wysokie miejsce także wśród wartości cenionych w Polsce, a z perspektywy historycznej można wręcz wyróżnić „polski gen wolności” jako ważny element narodowej tożsamości. W Polsce nie było miejsca na absolutyzm monarchy, była natomiast Polska „krajem bez stosów”, miejscem rozkwitu szlacheckiej „złotej wolności” oraz inspiracją do „walki o wolność naszą i waszą”.

Wolność nie jest jedynie abstrakcyjnym pojęciem stanowiącym przedmiot dociekań naukowych, lecz przede wszystkim dotyczy korzystania z różnego rodzaju uprawnień o charakterze indywidualnym w przestrzeni publicznej. Z tego względu wyróżnić można różne rodzaje wolności, w tym wolność wyznania, wolność wyrażania opinii lub poglądów, wolność słowa i jej szczególną formę – wolność prasy, a także wolność myśli, wolność polityczną, wolność zrzeszania się czy wolność gospodarczą. Wolność nie ma jednak charakteru absolutnego, rozumianego jako całkowita niezależność jednostki od uwarunkowań zewnętrznych, np. konieczności przestrzegania określonych zachowań lub ustalonych norm w stosunkach międzyludzkich. Korzystanie z wolności zawsze musi uwzględniać inne wartości, także istotne z punktu widzenia interesu społecznego.

Wszystkich zagadnień związanych z wolnością słowa, myśli i wyznania nie sposób przedstawić w jednotomowej publikacji, choć autorzy składających się na nią artykułów omawiają jej różnorodne aspekty w szerokiej perspektywie rzeczowej i chronologicznej. Książka nie aspiruje zatem do kompleksowej analizy wolności słowa, myśli i wyznania na gruncie historycznoprawnym, lecz obejmując zróżnicowane zagadnienia od starożytności do okresu powojennego, stanowi przyczynek do dyskusji i zachętę do dalszej, naukowej eksploracji tego problemu. Jest to cel zbieżny z dorobkiem XXV Konferencji Historyków Państwa i Prawa „Wolność słowa, myśli i wyznania” zorganizowanej w Polanicy Zdroju w dniach 16-18 września 2021 r. Ożywiona dyskusja nad wynikami badań przedstawionych w wygłoszonych tam referatach oraz intelektualna refleksja nad poruszonymi w nich problemami zainspirowały autorów do przygotowania tekstów naukowych opublikowanych w niniejszym tomie. Zawiera on dziewięć opracowań o różnorodnej tematyce. Autorzy analizują zagadnienia z zakresu wolności słowa, myśli i wyznania na gruncie prawa prywatnego, konstytucyjnego, administracyjnego i karnego.

Długa perspektywa czasowa, wielowątkowość omawianych tematów i ich różnorodność skutkowały ułożeniem opracowań poszczególnych autorów w porządku chronologicznym.

Tom otwiera rozdział Jarosława Rominkiewicza o ochronie czci zmarłych w prawie ateńskim. Autor przedstawił najpierw *tà apórreta*, czyli „słowa zakazane” w prawie ateńskim, których bezpodstawne użycie pod czyimś adresem mogło skutkować wniesieniem skargi z tytułu zniesławienia (*dike kakegorías*). Następnie zaprezentował i omówił źródła, które świadczą o wprowadzeniu przez Solona zakazu znieważania zmarłych. W dalszej części publikacji Autor odniósł się do wysokości grzywny, którą musiała zapłacić osoba skazana za lżenie zmarłego, oraz omówił zwięźle procedurę w sprawach o zniesławienie. Podkreślił, że wprowadzona w Atenach generalna ochrona czci zmarłych była w świecie antycznym zjawiskiem wyjątkowym. Rozważania zwieńczył przedstawieniem dalszych losów greckiego zakazu lżenia zmarłych w kulturze europejskiej.

Zbigniew Naworski poświęcił natomiast drugi rozdział charakterystyce części składowych wolności szlacheckiej z perspektywy Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Autor zaznaczył, że dotychczas w zasadzie brak dokładnego zdefiniowania zakresu tej wolności. Wskazał, że z reguły określa się ją zbiorczym terminem „wolność szlachecka”, gdy bardziej uzasadnione byłoby określenie w liczbie mnogiej – „wolności szlacheckie”. Następnie poddał starannej analizie wolności polityczne, wolność sumienia i wyznania, wolność słowa i opinii, wolności osobiste oraz wolności ekonomiczne, socjalne i kulturalne szlachty. Autor podjął także udaną próbę ustalenia prawnego zakresu tych wolności w obrębie zróżnicowanego ekonomicznie stanu szlacheckiego.

W kolejnym rozdziale Mateusz Szymura omówił genezę oraz ewolucję odpowiedzialności za bluźnierstwo w prawie angielskim. W rzeczowy sposób wykazał, że nieokreśloność oraz arbitralność oceny bluźnierczych twierdzeń skutkowałą procesem prowadzącym od penalizacji wypowiedzi będących krytyką panującej religii do stopniowego zaniku postępowań dotyczących tego czynu zabronionego w XX w. Autor ustalił, że podejmowane próby opierania nowych oskarżeń na badanej przez niego podstawie odpowiedzialności doprowadziły w konsekwencji do formalnej abolicji bluźnierstwa przez brytyjski Parlament w 2008 r.

W następnym rozdziale Paweł Wiązek nakreślił złożoną problematykę stosunków wyznaniowych we Francji w burzliwym okresie Wielkiej Rewolucji. Skoncentrował swoje rozważania na przedstawieniu zagadnienia z punktu widzenia historyka państwa i prawa, nie gubiąc jednak kontekstu rodzącego się wówczas konstytucjonalizmu. To interdyscyplinarne podejście do tematu zostało zrealizowane poprzez wnikliwą egzegezę aktów legislacyjnych, w szczególności rangi konstytucyjnej. Autor wybrał zakres terytorialny i temporalny opracowania, trafnie kierując się uniwersalną przydatnością francuskich doświadczeń ustrojowo-prawnych schyłku XVIII w. dla współczesnych koncepcji stosunków wyznaniowych. Dokonane ustalenia skutkowały sformułowaniem uwag i opinii, które stanowią pożyteczne uzupełnienie nadal prowadzonej dyskusji o optymalnym modelu stosunków wyznaniowych we współczesnym państwie.

Rozdział opracowany przez Józefa Koredczuka dotyczy jednego z przestępstw przeciwko religii z Kodeksu Kar Głównych i Poprawczych z 1847 r. Autor podkreślił, że o ich wadze świadczyło zaliczenie do przestępstw dotyczących bezpośrednio rządu. Było to konsekwencją uznania religii na gruncie tego kodeksu za główną podstawę porządku i pomyślności społeczeństwa. Autor wskazał, że z tego powodu twórcy kodeksu uznali za konieczną karnoprawną ochronę przed zamachami dążącymi do zachwiania wiary chrześcijańskiej, w szczególności religii prawosławnej jako panującej. Do takich zamachów godzących w fundamenty religijne państwa zaliczona została w szczególności apostazja, czyli odstąpienie od wiary. Analiza przepisów pozwoliła na sformułowanie wniosku, że wprowadzie przepisy kodeksu obowiązujące w Królestwie Polskim chroniły także Kościół katolicki przed zamachami na jego misję ewangelizacyjną, ale z drugiej strony stanowiły skuteczne narzędzie represji w celu ochrony uprzywilejowanej pozycji Kościoła prawosławnego.

W następnym rozdziale Leonard Górnicki podjął próbę odtworzenia ogólnej koncepcji wolności sumienia i wyznania na gruncie polskiej konstytucji z 1921 r., popularnie zwanej marcową. Autor zajął się zarówno wymiarem indywidualnym, jak i instytucjonalnym tej wolności, zaznaczając, że była ona rozumiana w sposób tradycyjny, jako prawo obywatela, a ponadto ograniczana w zasadzie do uważanej za społecznie doniosłą

sfery religijnej. Wskazał przy tej sposobności na istotne różnice w ujęciu indywidualnej oraz kolektywnej sfery wolności sumienia i wyznania, a także na charakter i rodzaj stosowanych ograniczeń. W zakresie dotyczącym wymiaru instytucjonalnego szczególną uwagę poświęcił zasadzie równości wobec prawa związków religijnych w kontekście stanowiska przyznanego przez konstytucję Kościołowi rzymskokatolickiemu. W opracowaniu Autor wykazał, że nadrzędne idee konstytucji marcowej, tj. deklaracja politycznej wolności jako antytezy niewoli, pluralizm polityczny, wolność jednostki, stanowiły podstawę uregulowanych w jej przepisach materii objętych prawem wyznaniowym. Autor podkreślił, że o ile z konstytucyjnej wolności sumienia i wyznania korzystał indywidualnie każdy obywatel w równym stopniu, to wolność wyznawania i praktykowania swojej religii w ramach związku religijnego podlegała zróżnicowaniu, w zależności od zaliczenia danego związku do kategorii uznanych lub nieuznanych przez państwo. Zasada równouprawnienia związków religijnych w znaczeniu ich równości wobec prawa miała przy tym względny charakter z powodu przyznanej w konstytucji Kościołowi rzymskokatolickiemu pozycji naczelnego stanowiska „wśród równouprawnionych wyznań”.

Analiza stanów faktycznych przestępstw ujętych w polskim kodeksie karnym z 1932 r. ograniczających prawo do swobodnego wyrażania swoich myśli i przekonań stanowi natomiast przedmiot kolejnego rozdziału, którego autorem jest Andrzej Pasek. Autor wykazał w nim twórczą rolę doktryny prawa i judykatury w kształtowaniu zakresu ochrony dóbr prawnych kolidujących z wolnością słowa. Pod tym kątem omówił bowiem ujęte w kodeksie karnym stany faktyczne następujących przestępstw: osłabianie ducha obronnego społeczeństwa w czasie wojny lub w okresie grożącej wojny; rozpowszechnianie za granicą nieprawdziwych wiadomości w celu szkodenia interesom państwa polskiego; nawoływanie do wojny zaczepnej; znieważanie władzy, urzędu, wojska lub marynarki wojennej; lżenie lub wyszydzanie narodu albo państwa polskiego oraz nawoływanie do popełnienia przestępstwa. Autor udowodnił, że prawo do swobodnego wyrażania swoich myśli i przekonań nie miało nieograniczonego charakteru. Jego granicę zakreślały bowiem wymienione w opracowaniu przepisy kodeksu karnego.

W następnym rozdziale Karol Wilk zajął się problemem wolności wyboru rozwiązań ustrojowych i prawnych w powojennej Polsce. Jego celem badawczym było wykazanie, że w konsekwencji zmian społeczno-politycznych po II wojnie światowej naród polski został pozbawiony wolności wyboru rozwiązań ustrojowych i prawnych oraz kontynuacji stosowania dotychczasowych, przedwojennych rozwiązań prawnych, w tym w zakresie wolności słowa, myśli i wyznania. Analiza skutków wprowadzenia w PRL ustroju komunistycznego pod kątem płaszczyzny społeczno-prawnej doprowadziła Autora do stwierdzenia, że nowa władza wykorzystwała do swoich działań rozbudowany aparat represji w celu rozprawy ze swoimi przeciwnikami i zastraszenia ogółu społeczeństwa zamiast przedstawienia

swojego programu politycznego w ramach swobodnej debaty opartej na zasadzie wolności słowa. W konsekwencji polskie społeczeństwo zostało pozbawione możliwości samostanowienia, a modyfikacje prawa i ustroju były uzależnione nie od jego woli, a od narzuconej siłą i podległej ZSRR władzy komunistycznej.

W ostatnim rozdziale tomu Tomasz Dolata przedstawił problematykę ochrony „wolności” jako dobra osobistego w pracach nad art. 23 kodeksu cywilnego z 1964 r. Celem opracowania jest ukazanie procesu „ucierania” brzmienia współczesnego art. 23 k.c. w pracach Zespołu Prawa Cywilnego Materialnego Komisji Kodyfikacyjnej PRL. Autor omówił w szczególności genezę wprowadzenia do art. 23 „wolności” jako jednego z podstawowych dóbr osobistych. Podstawę opracowania stanowiła kwerenda archiwalna dokumentów Ministerstwa Sprawiedliwości z zasobów Archiwum Akt Nowych. Autor ustalił, że prace nad projektem kodeksu cywilnego w Zespole Prawa Cywilnego Materialnego rozłożone zostały na trzy czytania. Wskazał, że inicjatorem ochrony „wolności” w projekcie kodeksu był J. Marowski, który zamierzał jedynie uregulować warunki przymusowego zatrzymywania osób w szpitalu psychiatrycznym. Postulat ten dotyczył zatem kwestii wolności osobistej. Członkami Zespołu, którzy proponowali wprowadzenie „wolności” do kodeksowego katalogu dóbr chronionych, byli J. Gwiazdomorski oraz W. Czachórski. Podkreślenia wymaga, że ich koncepcje nie zostały w trakcie pierwszego czytania projektu poddane ocenie Zespołu. W drugim czytaniu problem ochrony „wolności” także nie został rozwiązany; pojawiły się nawet pomysły J. Wasilkowskiego i K. Przybyłowskiego przeniesienia problematyki ochrony dóbr osobistych do przepisów o deliktach. Wreszcie o ostatecznym kształcie art. 23 zdecydowały uzgodnienia Zespołu podjęte w ramach trzeciego czytania projektu. Autor zaznaczył, że na dalszym etapie prac ministerialnych i parlamentarnych katalog dóbr chronionych nie uległ już zmianie.

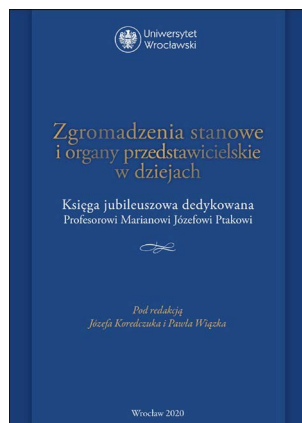
Jak wspomniano na początku niniejszego wstępu, opracowanie wprowadzone nie obejmuje wszystkich zagadnień związanych z wolnością słowa, myśli i wyznania w ujęciu historycznoprawnym, jednak zaprezentowana w nim różnorodność podjętych przez Autorów problemów stanowi solidny fundament do dalszej refleksji i badań tego złożonego i zarazem interesującego tematu.

Andrzej Pasek

Publikacje z dyscypliny nauki prawne – historia i teoria prawa, które ukazały się w serii Monografie Instytutu Historii Państwa i Prawa Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii UWr

Okresy przejściowe – ustrój i prawo, red. Jacek Przygodzki, Wrocław 2019.

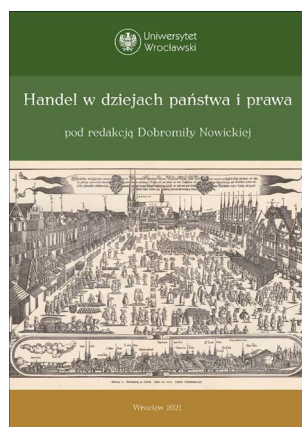
Dostęp online: <https://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/104781>

Zgromadzenia stanowe i organy przedstawicielskie w dziejach. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Józefowi Ptakowi, red. Józef Koredczuk, Paweł Wiązek, Wrocław 2020.

Dostęp online:

<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/120161>

Handel w dziejach państwa i prawa, red. Dobromiła Nowicka, Wrocław 2021.

Dostęp online:

<https://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/139207>

Wolność zajmuje bardzo wysokie miejsce wśród wartości cenionych w Polsce, a z perspektywy historycznej można wręcz wyróżnić „polski gen wolności” jako ważny element narodowej tożsamości. [...]

Książka nie aspiruje [...] do kompleksowej analizy wolności słowa, myśli i wyznania na gruncie historycznoprawnym, lecz obejmując zróżnicowane zagadnienia od starożytności do okresu powojennego, stanowi przyczynek do dyskusji i zachętę do dalszej, naukowej eksploracji tego problemu. [...] Zawiera dziewięć opracowań o różnorodnej tematyce. Autorzy analizują zagadnienia z zakresu wolności słowa, myśli i wyznania na gruncie prawa prywatnego, konstytucyjnego, administracyjnego i karnego.

Ze Wstępu